

By, marsk og gæst

By, marsk og geest 24

Kulturhistorisk årbog for Sydvestjylland

Forlaget Liljebjerget

2012

By, marsk og geest er fagfællebedømt i henhold til Forsknings- og Innovationsstyrelsens retningslinier.

Redaktion: Mette Højmark Søvsø, Flemming Just, Kirstin Eliassen, Søren Mulvad og Mikkel Kirkedahl Lysholm Nielsen.

Lay-out: Lars Hammer.

Tryk: Wind Grafisk ApS, Haderslev.

©: 2012 Forlaget Liljebjerget.

Liljebjerget er Sydvestjyske Museers forlag.

Det blev oprettet i 1997 til minde om og med testamentariske midler fra Ellen og Christian Almhede.

Forlagets navn rækker tilbage til Anders Sørensen Vedel. Han udgav i årene 1591-92 otte bøger, der var "Prentet paa Liliebierget udi Ribe". Om disse bogudgivelser og trykkeriet se "By, marsk og geest 10" 1998.

ISBN 978-87-89827-31-5

ISSN 0905-5649

Bindets baggrundsillustration: Videnskabernes Selskabs Kort, 1811. Om dette kort, se "By, marsk og geest 13" 2001, s. 37-50.

Illustration på forsiden: Pillemaleri fra Ribe Domkirke, se s. 86.

Illustration på bagsiden: Teglsten med aftryk af barnefod, se s. 33, molling fra Krogsgård, se s. 78, knivskaft udformet som falkoner, se s. 5.

Indhold

Elizabeth den Hartog	
On six Danish knife handles or hair parters shaped like falconers	5
<i>Om seks danske knivskafter eller hårdeletere udformede som falkonerer.....</i>	26
Morten Søvsø	
De arkæologiske spor efter barndom og ungdom, leg og spil i middelalderens Ribe	28
<i>The archaeological traces of childhood and youth, play and games in Medieval Ribe .....</i>	40
Jonna Nielsen	
Kønsforskelle og knoglefrakturer – En undersøgelse af skeletmateriale fra det middelalderlige Odense og Ribe.....	41
<i>Gender differences and bone fractures – a study of the skeletal material from Medieval Odense and Ribe .....</i>	50
Kamma M. Poulsen-Hansen	
Om gammelt træ og nye dateringer – et dateret hus fra Sdr. Vejrup.....	51
<i>On the subject of old wood and some new dates – a dated house from Sdr. Vejrup .....</i>	54
Palle Siemen	
Under Krogsgård – arkæologiske undersøgelser 2002-2004.....	55
<i>Beneath Krogsgaard farm – archaeological investigations 2002-2004 .....</i>	76
Palle Siemen	
En molling fra Krogsgård	78
<i>A bronze molling or washing bowl from Krogsgård.....</i>	82
Susanne Trudsø	
Ribe Domkirkes unikke pillemalier – en konserveringsmæssig udfordring	83
<i>The unique pillar paintings of Ribe Cathedral – a conservation challenge .....</i>	99
Jørgen Mikkelsen	
Ribes fattigforsorg i slutningen af 1700-tallet	101
<i>The poor relief system in Ribe at the end of the 18th century.....</i>	114
Søren Mulvad	
Fra magasinets gemmer – historien om en tepotte og dens ejere	115
<i>Stories from the Museums stores – the story behind a teapot and its owners.....</i>	116

Om gammelt træ og nye dateringer

– et dateret hus fra Sdr. Vejrup

Af Kamma M. Poulsen-Hansen

Ved etableringen af motorvejen mellem Esbjerg og Kolding blev hele strækningen undersøgt og flere steder fremkom interessante spor af forhistoriske bebyggelser. Alle disse udgravninger afventer stadig afrapportering, men en gang imellem dukker der alligevel en sjov historie op. I det følgende vil en af disse blive beskrevet.

I forbindelse med, at dendrodateringslaboratoriet i Aarhus, Worminianum, ville rydde op, kom de til en del træ fra Sydvestjyske Museer, bl.a. fra udgravningen ved Sdr. Vejrup. Sydvestjyske Museer blev bedt om at tage stilling til de mange stykker træ. En forårsdag i 2008 pakkede undertegnede og Skalk-redaktør Christian Adamsen de mange stykker træ ud for at foretage en vurdering. Træet havde det bedre end fryget, og i alt 15 stykker træ blev udvalgt til dendrodatering.

Den digitale rentegning af udgravningen var på daværende tidspunkt påbegyndt, hvilket gav mulighed for at se udgravningens placering på ældre kort. Dette og så dateringerne blev på sælsom vis til en lille brik i forståelsen af fundene fra Sdr. Vejrup.

Udgravningen

Selve udgravningen ved Sdr. Vejrup blev udført ad tre omgange; først i efteråret 1993, derefter i foråret 1994 og endelig en enkelt dag i 1995. Ved udgravningen afdækkedes i alt ca. 2 ha med bebyggelsesspor fra middelalder og renæssance (fig. 1). Udgravningen er endnu ikke færdigbearbejdet, men den er færdigtegnet digitalt, og efterbearbejdningen er så småt sat i værk. I forbindelse med udarbejdelsen af et foredrag i Landsbypuljen blev der kigget nærmere på denne udgravning og de kartografiske kilder for området, og her kunne flere spændende forhold konstateres.

Sdr. Vejrup på kort og i udgravning

Det er ikke sjældent, at man i de gamle kortkilder, vi har til rådighed, støder på landsbyer eller samlinger af huse og gårde, som ikke længere eksisterer. Mange gange er de mindre landsbyer eller samlinger af gårde rykket mod den større by, og således er flere landsbyer blevet "ødelagt". I forbindelse med udgravningen ved Sdr. Vejrup, er det også tydeligt på ældre kort, at Sdr. Vejrup er blevet mindre og mindre, mens Nr. Vejrup er ble-

vet større. I dag skilles Nr. Vejrup og Sdr. Vejrup af Esbjerg-motorvejen, før i tiden har de været adskilt af et større engområde. Ved udgravningen fremkom enkelte bebyggelsesspor fra jernalderen, men ellers var det hovedsagligt hustomter, hegn og skelgrøfter fra middelalder og renæssance (fig. 1).

Dendrodateringer

Aiofe Daily og Kjeld Christensen fra Worminianum kunne dendrodatere syv stykker træ (se tabel). Det er vigtigt her at nævne, at der kun er bevaret kerneved på træet og altså ikke splintved, så det eksakte fældningsår kan ikke afgøres (Christensen 2009, s. 2)

Som det ses i tabellen på næste side falder dateringerne i to perioder; én i 11-1200-tallet og én i 15-1600-tallet. Det stemte rimeligt overens med det arkæologiske billede.

Hus på kort og i udgravning

Da resultaterne var modtaget, blev de jævnført med deres fundkontekst, og her fremkom nogle spændende observationer. To af fundene var gjort i stolpehuller, der hørte til en huskonstruktion (X207 og X208), ligeledes var tre af fundene gjort i en anden huskonstruktion (X247, X248 og X266).

Det ældste hus er et mindre rammehus¹, som formentlig kan dateres til midten af 1200-tallet. Det andet hus, der er et lidt større rammehus, kan dateres til slutningen af 1500-tallet. Tidsspændet for begyndelsen er altså relativ lang. Om der er konti-

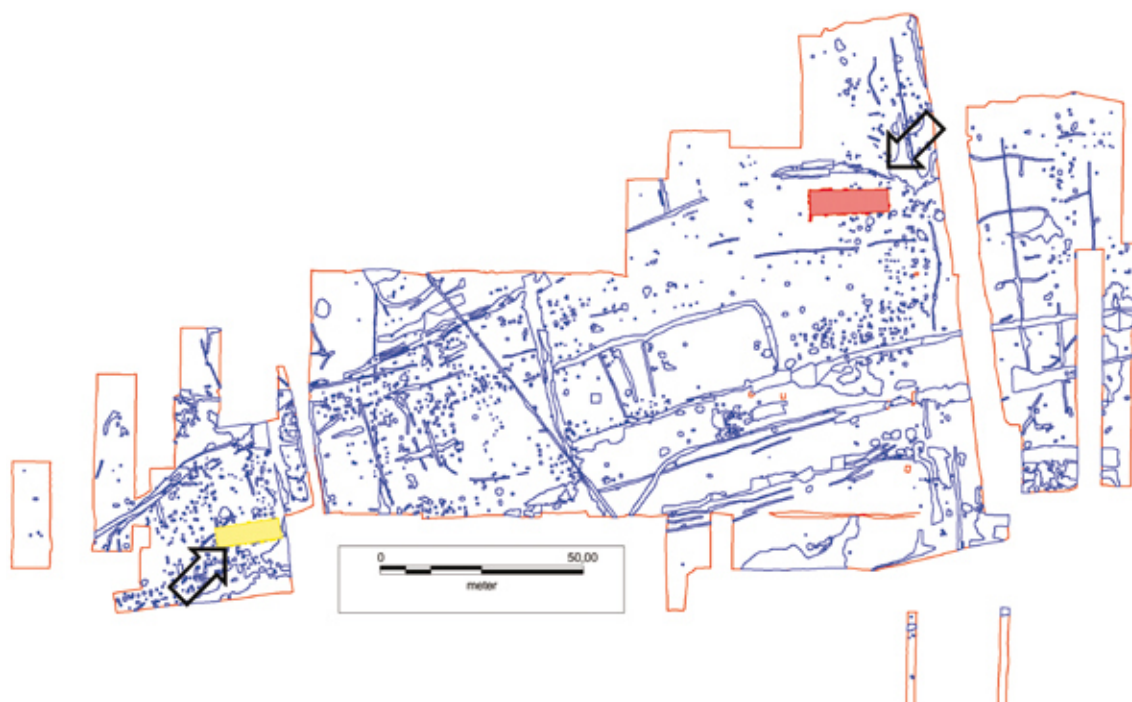

Fig. 1. Udgravningen med de to dendrodaterede huse markeret med pile.

The excavation site with the two dendro-chronologically dated houses marked with an arrow.

Fund-nummer	Årringe	Fældet efter
X73	Ej målt	
X75	47	Udateret
X112	Ej målt	
X207	72 af kerneved	1245 +/- 9
X208	114 af kerneved	1266 +/- 8
X239	Ej målt	
X240	Udgår	
X245	93	Udateret
X246	61 af kerneved	1592 +/- 8
X247	80 af kerneved	1580 +/- 8
X248	59 af kerneved	1518 +/- 7
X249	119 af kerneved	1132 +/- 9
X266	56 af kerneved	1601 +/- 8
X267	På Moesgård, trækul	
X303	Ej målt	

nuitet i bebyggelsen fra 1200-tallet til 1500-tallet kan ikke fastslås, da bearbejdningen ikke er færdig og alle huse ikke udredt og typologisk dateret, ej heller er bebyggelsen afgrænset.

Jeg var selvfølgelig interesseret i, hvordan disse huse lå på pladsen – og om de eventuelt forholdt sig til nogle af de mange skelgrøfter, der var fundet. Mange skelgrøfter var allerede blevet set på Original 1-kortet² og kan altså dateres til i hvert fald slutningen af 1700-tallet – og formentlig tidligere (fig. 2).

Da vi så på placeringen af de daterede huse på Original 1-kortet, blev det for alvor interessant. Huset, der er dateret til slutningen af 1500-tallet, lå mere eller mindre der, hvor der ses en bygning på Original 1-kortet! Dette antydede et væsentlig længere tidsspænd for bebyggelsen end først antaget.

Det skal her nævnes, at den skævhed, som der ses på fig. 3, kan skyldes flere ting. For det første er Original 1-kortene geografisk orienteret efter matrikelopdelingerne, og da de er håndtegnede, kan der være sket små forskydninger, som kan give

Fig. 2. Udgravningen indsat på Original 1-kortet fra 1795. Veje m.m. på det gamle kort er tydeliggjort med sort. (Copyright Kort & Matrikelstyrelsen).

The excavation site superimposed on an Original 1-landmap. All roads etc. have been highlighted in black on the old map to ease visibility.

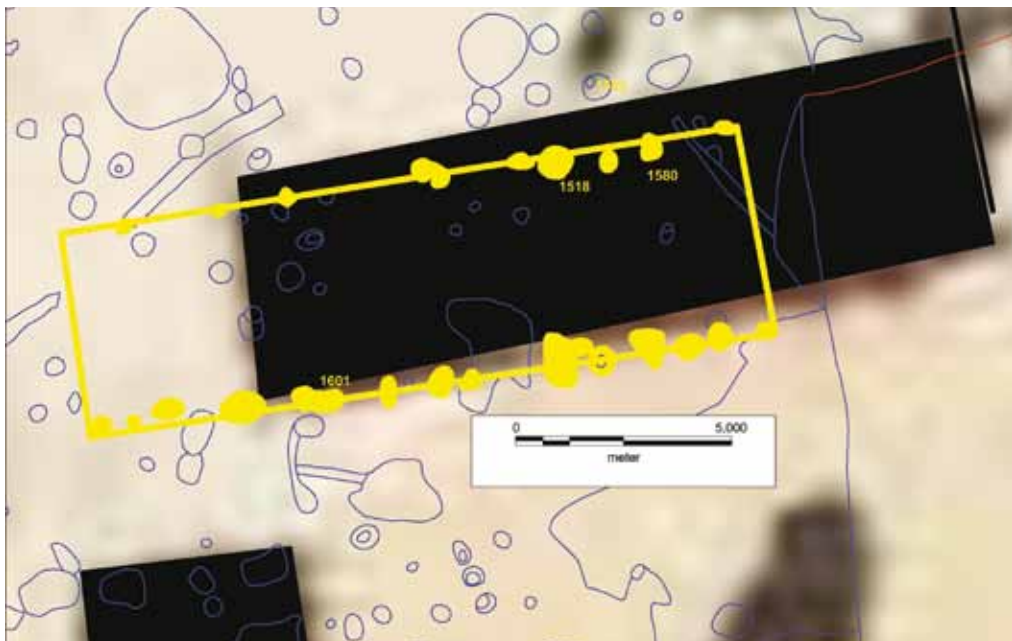

Fig. 3. Huset dateret til slutningen af 1500-tallet markeret med gult, huset fra Original 1-kortet er tegnet op med sort.

The house dated to the end of the 16th century is highlighted in yellow, the house from the Original 1- map has been drawn up in black.

skævheder. Derudover blev udgravningen håndtegnet på A²-planer i 1:50, som efterfølgende er blevet scannet og digitaliseret i GIS-programmet MapInfo. Disse tegninger er lavet i et plant koordinatsystem, som så ved hjælp af et projekteringsprogram er blevet "lagt på plads" i UTM koordinatsystem. I denne proces kan ske flere skævvridninger.

Original 1-kortet fra Sdr. Vejrup er tegnet i 1795, og den påtegnede bebyggelse må have ligget der på dette tidspunkt. Om den i udgravningen og på kort fundne bygning er én og samme bygning skal jeg ikke kunne sige. Dog er det nok tvivlsomt, at en bygning med jordgravede stolper har stået i 200 år.

Afsluttende bemærkninger

Der er flere interessante aspekter i dette fund – først og fremmest har man her et bevis på, at de gamle kort er gode indikatorer for at finde ældre bebyggelse. Derudover er det her beskrevet ligeledes et udtryk for, at bebyggelseskontinuiteten for gården og dens bygninger har været lang³. Derudover er det interessant at se, at to hustyper af mere eller mindre samme konstruktion har så lang en byggetradition. Sidst, men ikke mindst er der perspektiver i, at der i gamle træprøver stadig er interessante resultater at finde, som kan bidrage væsentligt til forståelsen af en udgravning.

Noter

1. Rammehus – kaldes også enskibet hus, og er en hustype, hvor de tagbærende stolper sidder i væggen.
2. Original 1-kortene er udarbejdet af Matrikelvæsnet omkring 1800. Kortet viser ejerforhold, ejendoms- og matrikelgrænser m.m.
3. For yderligere viden om gårde og deres levetid se Henrik Vensild, *Bondegårde i Skast Herred; deres byggemåde og indretning*. Landbohistorisk Selskab, Historisk Samfund for Ribe Amt, 2004.

Litteratur

Christensen, K. 2009. *Dendrokronologisk undersøgelse af træprøver fra Sdr. Vejrup (ESM 1910)*, WM j.nr. 2259, Trædateringslaboratoriet, Wormianum, Moesgård. Upubl. rapport findes i SJMs arkiver.

SUMMARY

On the subject of old wood and some new dates – a dated house from Sdr. Vejrup

This article presents an anecdote from one of the excavations carried out in connection with the building of the motorway between Esbjerg and Kolding during the 1990's. At the time some wood samples were deposited in Aarhus for dendrochronological testing, however the wood wasn't dated until 2008. The excavation meanwhile returned positive traces of both Medieval and Renaissance settlements. The post-excavation digitization of the results was also commenced around the same time. When the results of the dendrochronological dates came in, a surprising detail from the excavation was suddenly thrown into sharp focus. A particular house could be dated to the end of the 16th century and when the excavation plans were superimposed onto the Original 1-map; it revealed an interesting little story. It turned out, that the excavated house was situated roughly on the same site as a house drawn on the Original-1 map from 1795 (fig. 3). At the same time, it became clear that there also were a number of other traces of ditches and roads from the excavation; which similarly could be identified on the Original-1 map (fig. 2).

The continuity of settlement for these located farms must have been very long indeed. This highlights the fact, that old maps can be a remarkable tool as an indicator and source of knowledge on the settlement patterns of the past.

Kamma M. Poulsen-Hansen
Museumsinspektør
Sydvestjyske Museer
Tangevej 6, 6760 Ribe
kmpo@sydvestjyskemuseer

